

प्रगतिवादी साहित्य र सौन्दर्य चिन्तन

हेरम्बराज बास्तोला

herambarajb@gmail.com

सार

प्रस्तुत लेख सैद्धान्तिक विषयमा आधारित लेख हो। पुस्तकालयीय अध्ययन कार्य गरी विश्लेषणात्मक पद्धति अपनाएर तयार पारिएको यस लेखको निष्कर्ष छः प्रगतिवाद भनेको द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी वा मार्क्सवादी दर्शनको साहित्य र कलासम्बन्धीको दृष्टि हो, तसर्थ साहित्य कलाका क्षेत्रमा प्रगतिवाद भन्नु नै मार्क्सवाद र मार्क्सवाद भन्नु नै प्रगतिवाद हो। प्रगतिवादी दृष्टिमा साहित्य जीवनमूल्यको आदर्शाकरण होइन बरु त्यहाँ भित्रका ग्राह्य र त्याज्य पक्षको अन्वेषण गरी ग्राह्य तत्वलाई नवीन मूल्य प्रदान गरी पुरातन मूल्यलाई नवीनताले प्रतिस्थापन गर्नु हो। सौन्दर्य साहित्यमा अन्तरनिहित उपयोगी गुण हो। साहित्य कलाको सन्दर्भमा सौन्दर्यशास्त्र भन्नाले सौन्दर्यका नियम अनुसार सिर्जनात्मक कार्यको रूप र सारको व्याख्या गर्ने शास्त्र हो। सौन्दर्यको साङ्गोपाङ्गो व्याख्या पर्याप्त भएको पाइए पनि प्रगतिवादले खोज्ने सौन्दर्य के हो भन्ने सुनिश्चितता गरी त्यसको प्रभावकारी निरूपण हुन सकेको छैन।

शब्दकुञ्जी : प्रगतिशीलता, प्रगतिवाद, मार्क्सवादी सौन्दर्य, मार्क्सवादी दर्शन, सौन्दर्यशास्त्र।

विषयप्रवेश

नेपाली साहित्यमा प्रगतिवाद एक प्रमुख धाराका रूपमा रहेको छ यस चिन्तनको मूल आधार मार्क्सवाद हो। यही मार्क्सवादी दर्शनलाई आधार मानी साहित्य र कलाका क्षेत्रमा प्रगतिशीलता र प्रगतिवाद पदावलीको काफी प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ। प्रगतिवाद र प्रगतिशीलता शब्दहरूलाई समानार्थी रूपमा बुझ्ने बुझाउने गरिएको पनि पाइन्छ। मूलतः कला र साहित्य क्षेत्रमा प्रयोग हुने यी पदावलीको परिचय र यस दृष्टिकोणबाट साहित्यमा खोजिने सौन्दर्यको पक्ष साथै यस सन्दर्भमा भइरहेका चिन्तन बारे समीक्षात्मक टिप्पणी प्रस्तुत गर्नु यस लेखको मूल अभिप्राय रहेको छ। प्रगतिशीलता र प्रगतिवादको अर्थ र अभिप्राय के हो ? प्रगतिवादी साहित्यमा सौन्दर्य निरूपण कसरी गर्न सकिन्छ ? प्रगतिवादी दृष्टिमा सौन्दर्य भन्नाले के

बुझिन्छ ? जस्ता समस्यामा आधारित भएर तयार पारिएको यस लेखमा प्रगतिशीलता प्रगतिवादको अर्थ र अभिप्राय पहिल्याउने, प्रगतिवादी साहित्यमा सौन्दर्य पहिल्याउने तरिका निकर्षण गर्ने र प्रगतिवादी दृष्टिमा सौन्दर्यको निरूपण गर्ने प्रयास गरिएको छ। प्रस्तुत लेख सैद्धान्तिक विषयमा केन्द्रित छ। यस अध्ययनमा पुस्तकालयीय अध्ययन कार्य गरी विश्लेषणात्मक अध्ययन विधिलाई अपनाइएको छ। प्रस्तुत अध्ययन प्रगतिवादको अर्थ, अभिप्राय, साहित्यमा सौन्दर्य र प्रगतिवादी कलासाहित्यमा सौन्दर्यको अर्थ खोज्ने कुरामा मात्र सीमित रहेको छ।

प्रगतिशीलता र प्रगतिवाद : अर्थ अभिप्राय

प्रगतिशीलता अङ्ग्रेजीको Progressive र प्रगतिवाद Progressivism बाट नेपालीमा रूपान्तरित शब्दावलीहरू हुन्। 'शील' ले आचरण

स्वभाव र प्रवृत्तिलाई बताउछ भने 'वाद' ले मान्यता विचार तथा मतलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। प्रत्ययका रूपमा 'शील' वा 'वाद' जेसुकै जोडिए पनि दुवैको आधारतत्त्वका रूपमा 'प्रगति' नै रहेको छ। प्रगति (Progress) ले उन्नति अग्रगति तथा उर्ध्वगति वा भइरहेको अवस्था भन्दा राम्रो अवस्था भन्ने अर्थ बहन गर्दछ तर यस आधारतत्त्वका पछिल्लिर जोडिएका आधेय तत्त्वद्वारा निर्मित फरक-फरक शब्दहरू प्रगतिशील र प्रगतिवाद सुन्दा उस्तै लागे पनि यिनको तात्पर्यमा भने काफी व्यतिरेक पाइन्छ। प्रगतिशीलताले मार्क्सवाद र गैरमार्क्सवादसम्मत दुवै अर्थ र अभिप्रायलाई आफूभित्र समेट्दछ। समाजलाई यथास्थितिमा जकड्ने मूल कारकका रूपमा रहेका सामन्तवादी र पुँजीवादी व्यवस्थाका विरुद्धमा अग्रसर हुनुभन्दा त्यसैलाई उन्नत र परिवर्तनमुखी व्यवस्थाका रूपमा स्वीकार गरी सुधार खोज्ने र त्यसै भ्रममा साहित्य कला सिर्जनामा लागेका स्रष्टाहरू आफूलाई प्रगतिशील भन्दछन् (वैद्य, २०७७, पृ. ६२)। प्रगतिशील भनिए पनि दार्शनिक र वैज्ञानिक सारतत्त्वमा उनीहरू प्रगतिशील रहेका पाइदैनन्। यसरी हेर्दा यस्ता स्रष्टाहरू जर्जर घरको प्रतिस्थापन गरी नवनिर्माण गर्नुको सट्टा त्यसै भित्रको एउटा कोठाको सिंगारपटारमा रमाउने कलाकर्मी जस्ता प्रतीत हुन्छन् तसर्थ यहाँनिर प्रगतिशीलताले आंशिक रूपमा क्रान्तिकारी धारलाई बुझाए पनि अधिकांशतः संशोधनवाद, नवसंशोधनवाद, यथास्थितिवाद र दक्षिणपन्थी सुधारवाद आदिसमेतलाई बुझाएको पाइन्छ। प्रगतिवादले भने क्रान्तिकारी कला, साहित्य धारको प्रतिनिधित्व गर्दछ। मार्क्सवाद लेनिनवाद र माओ विचारालाई सौन्दर्य चिन्तनको आधार बनाई जनसङ्घर्ष र जनआन्दोलनका मूल मर्म समाती अग्रगामी यथार्थयुक्त साहित्य कला सिर्जना गर्ने, सर्वहारा वर्गलाई साम्राज्यवाद र विस्तारवादका बिरुद्ध राष्ट्रिय स्वाधीनताका निम्ति जागृत गराउने, सामन्तवादी मूल्यमान्यता र साम्राज्यवादी संस्कृतिविरुद्ध स्वाधीन जनसंस्कृति निर्माणका निम्ति अभिप्रेरित र उत्साहित गराउने काम

प्रगतिवादले गर्दछ (अधिकारी, २०५६, पृ. १७)। प्रगतिवादको दार्शनिक आधार द्वन्द्वात्मक र ऐतिहासिक भौतिकवाद हो। यो समाज परिवर्तनको पक्षपोषण र पहल गर्ने सैद्धान्तिक मान्यता हो। मार्क्सवाद अर्थात् द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी दर्शन समाजको आमूल/गुणात्मक परिवर्तनका लागि मार्गदर्शन गर्ने क्रान्तिकारी दर्शन भएकोले मार्क्सवादी दर्शनसँग प्रगतिवादको साइनो अभिन्न रूपले गासिएको छ। त्यसैले प्रगतिवादलाई मार्क्सवादको साहित्य कला सम्बन्धी मान्यता हो भनेर पनि भन्ने गरिन्छ (भुसाल, २०६४ पृ २५९)। मार्क्सवादको प्रतिपादन पछि समाजमा आर्थिक राजनीतिक सामाजिक सांस्कृतिक सबै क्षेत्रमा आमूल परिवर्तन गर्नुपर्ने मान्यता जोडतोडले अगाडि बढ्यो। यही दौरानमा साहित्य तथा कलाको माध्यमबाट पनि समाज परिवर्तनको पहल र प्रयत्न गर्नुपर्ने मान्यता विकसित भयो त्यसैले उन्नाइसौं शताब्दीको उत्तरार्धतिर आएर प्रगतिवादको प्रारम्भ हुन पुग्यो। वास्तवमा प्रगतिवाद मार्क्सवादकै एउटा साहित्यिक संस्करण हो शब्दान्तरमा साहित्यगत मार्क्सवादी दृष्टिकोण प्रगतिवाद हो। त्यसैले प्रगतिवादी वा मार्क्सवादी लेखकहरू किसान, मजदुर र सर्वहाराजस्ता समाजका तल्ला वर्गप्रति विशेष ध्यान दिदै उनीहरूको दुःखमोचन मार्क्सवादी ढङ्गले गर्न सकिने मत व्यक्त गर्दछन्। प्रगतिवादले सिर्जनात्मक साहित्य मात्र होइन साहित्य समालोचनालाई पनि आत्मसात गरेको पाइन्छ। प्रगतिवादले आफ्नो विश्वदृष्टिकोणका रूपमा समस्त सृष्टिजगत, मानव समाजका विकास प्रक्रिया र घटनाहरूको तथा चेतन अचेतन वस्तुको व्याख्या गर्ने द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद वा मार्क्सवादलाई स्वीकार गरेको पाइन्छ।

साहित्यमा सौन्दर्य

साहित्य समाजको युगीन तथा सामूहिक चेतनाको कलात्मक अभिव्यक्ति हो। सौन्दर्य साहित्यमा अन्तरनिहित उपयोगी गुण हो। साहित्य कलाको सन्दर्भमा सौन्दर्यशास्त्र भन्नाले सौन्दर्यका

नियम अनुसार सिर्जनात्मक कार्यको रूप र सारको व्याख्या गर्ने शास्त्र हो भन्ने बुझिन्छ। यसले कलाका विशिष्टताहरू र यसका सैद्धान्तिक तथा रचनात्मक प्रक्रियाहरूको अध्ययन गर्दछ। सौन्दर्य भनेको साहित्यिक कृतिमा सन्निहित कलात्मक मूल्य हो। सौन्दर्यशास्त्रले सोही मूल्यको निरूपण गर्ने कार्य गर्दछ वा कुनै पनि साहित्यिक कृतिको सुन्दर र कुरूप पक्षको खोजबिन गर्दछ (बराल, २०६७, पृ: २२)। सौन्दर्यशास्त्रको इतिहासमा विभिन्न दृष्टिकोणहरू रहेका छन्। विश्वका विभिन्न वस्तुहरू तथा सङ्घटनाहरूमा ईश्वर वा परम प्रत्ययले अनुप्राणित गरेपछि सौन्दर्य उत्पन्न हुन्छ भन्ने प्रत्ययवादी दृष्टिकोण प्लेटो सेलिङ हेगेलजस्ता सौन्दर्य चिन्तकहरूको रहेको छ भने मानिसले आफ्नो मनबाट वस्तु वा सङ्घटनामा सौन्दर्य आरोपित गर्दछ। वस्तुतः वास्तविक जगत एवम् जीवन सौन्दर्यात्मक रूपबाट तटस्थ हुन्छ भन्ने मूल आसय राख्ने आत्मगत प्रत्ययवादी सौन्दर्य चिन्तकहरू पनि छन्। त्यस्ता चिन्तकहरूमा थियोडर, लिप्पस, इ.मेउमन, बेनेडिक्टो क्रोचे आदि पर्दछन्। सुकरात, अरस्तु चेर्नेसेभ्स्कीजस्ता चिन्तकहरूले सौन्दर्यको मापनको रूपमा मनुष्यसित वा जीवन जस्तो हुनु पर्ने हो त्यस्तो जीवनका विचार एवम् आदर्शहरू र मानवका आवश्यकताहरूसित जीवनलाई सहसम्बन्धमा ल्याएपछि सौन्दर्यको उत्पत्ति हुन्छ भन्ने जीवनमुखी दृष्टि अघि सारेका छन्। यसका साथै भौतिकवादी दृष्टि अन्तर्गत अधि भौतिकवादी र प्राकृतवादी दृष्टिबाट पनि सौन्दर्य निरूपण गर्ने मत छ। भौतिकवादी दृष्टिमा देखा परेका विवादको निक्कै गर्दै र त्यस भित्रका कसरमसर केलाउँदै यसै दृष्टिको पृष्ठभूमिबाट द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी वा मार्क्सवादी दृष्टिकोणको अभ्युदय भएको हो। मार्क्सवादी/द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी दृष्टिले पनि सौन्दर्यको मापनको आधार मानिसलाई नै बनाउने भएकाले यो जीवनमुखी दृष्टिकै विकसित रूप हो।

प्रगतिवादी दृष्टिमा सौन्दर्य

मान्छेले आफ्ना आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रकृति र वर्ग दुस्मनका विरुद्ध नलाडी हुँदैन। उसको जीवन पद्धति यसै लडाइका प्रक्रियामा क्रमशः अगाडि बढ्छ र विकसित हुन्छ। यो लडाइँमा मानिसमा सुख दुःख, हाँसो-आँसु, प्रेम-घृणा, उत्साह-अनुत्साह जस्ता परस्पर विरोधी मनोभावहरू हुर्कने गर्दछन्। यसैमा सौन्दर्य सन्निहित रहेको हुन्छ (चैतन्य, २०६५, पृ: ५९)। केवल साहित्य र कलामा अन्तर्निहित आनन्ददायक बाह्य गुणलाई मात्र सौन्दर्य ठान्ने रूपवादीहरू पनि छन्। साहित्यको प्रयोजन आनन्द दिनु उपदेश प्रदान गर्नु मात्र हो भनी व्याख्या गर्ने विद्वानहरू पनि पर्याप्त छन्। विशेष गरी भाववादीहरू साहित्य र कलाको सौन्दर्यलाई एक निरपेक्ष शक्ताका रूपमा प्रकृति र समाजबाट अलग गरेर हेर्छन्। उनीहरू यसलाई एकाङ्की विषयका रूपमा जीवन र समाजको आधारभूत अङ्गभन्दा पृथक राखेर विश्लेषण गर्छन्। उनीहरू सौन्दर्यको स्थिति वस्तुमा नभएर मनमा छ भन्ने तर्क गर्दछन् र यसलाई वस्तुगत होइन मनोगत प्रवर्गका रूपमा ग्रहण गर्दछन्। कुनै परमसत्यले आफ्ना गुणहरू कुनै वस्तु वा परिघटनामा अनुप्राणित गरेपछि सौन्दर्य उत्पन्न हुन्छ भन्ने हेगेललागायतका विद्वानहरूले वस्तुको अस्तित्व त स्वीकार गरे तर त्यसमा सौन्दर्य आरोपित गर्न भने परमशक्तिको अस्तित्व पनि वकालत गरे तसर्थ भाववादभित्र पनि यस मतले वस्तुगत भाववाद भन्ने छुट्टै उपशाखा सिर्जना गरेको छ। सौन्दर्य मानव मनको मात्र उपज हो, मनले सापट दिएपछि मात्र सौन्दर्य उत्पत्ति हुने हो भन्ने दृष्टि राख्ने विद्वानहरू पनि भाववादी सौन्दर्य धाराभित्र प्रवल रूपमै देखिन्छन्। यसरी वस्तुगत भाववाद र मनोगत भाववादमा भाववादी सौन्दर्य चिन्तन बिभक्त छ। तर यी दुवैका बिपरीत प्रगतिवादीहरू सौन्दर्यलाई प्रकृति र समाजसँग जोडिएको विषयका रूपमा ग्रहण गर्दछन्। उनीहरू सौन्दर्यको वस्तुगत आधारलाई स्वीकार गर्दछन्। सुन्दरता वस्तुको गुण हो जसलाई वस्तुबाट अलग

गर्ने सकिदैन भन्ने मान्यता राख्छन्। ज्ञवाली (२०७२) का अनुसार श्रम नै सौन्दर्य निर्माणको महत्त्वपूर्ण आधार हो। श्रमको लामो प्रक्रियामा अपरिष्कृत हातहरू परिष्कृत हुदै गए र यसले महान चित्रकला, मुर्तिकला र सौन्दर्यको आविष्कार गर्दै लग्यो। श्रमको यही प्रक्रियामा मानव मस्तिष्कमा सौन्दर्यका नयाँ भावहरू निर्माण र परिष्कार हुदै गए। मार्क्सवादी सौन्दर्यशास्त्रले निरपेक्ष आनन्ददायी तत्त्वका रूपमा मात्र र शैलीगत कलात्मक आवरणका रूपमा मात्र कला साहित्यलाई हेर्दैन। साहित्यकलाको सौन्दर्य त त्यसको अन्तरवस्तुद्वारा सुसज्जित हुन्छ। यसले सुन्दर कर्मका निम्ति प्रेरणा र हौसला समेत दिन्छ। कला साहित्य मार्फत समाजको पर्यवेक्षण र रूपान्तरण गरिन्छ। यसो गर्नु भनेको पुरातन जीवनमूल्यको आदर्शीकरण होइन बरू त्यहाँ भित्रका ग्राह्य र त्याज्य पक्षको अन्वेषण गरी ग्राह्य तत्वलाई नवीन मूल्य प्रदान गरी पुरातन मूल्यलाई नवीनताले प्रतिस्थापन गर्नु हो। यसो भन्नुको अर्थ साहित्यकार फगत उपदेशक मात्र नभएर उन्नत जीवन मूल्यको प्रतिविम्बक र पर्यवेक्षक बन्नु हो। यसका निम्ति सामाजिक जीवनका आरोह अवरोहसँग प्रत्यक्ष रूपमा अन्तरसम्बन्धित भएको स्रष्टा मात्र सामाजिक जीवनका जटिलता र त्यहाँ भित्रका समस्याका बारेमा परिचित हुन सक्ने हुनाले स्रष्टा सामाजिक जीवनका अन्तरकुन्तरमा पसेको हुनुपर्छ (पृ. २३)। साहित्यकार आफै उन्नत चेतनाले युक्त नभएसम्म उसले सामाजिक जीवनका विविधता, विषमता, अन्तरविरोध, अभाव, उत्पीडन, अज्ञानता, अशिक्षा, पछौटेपन आदिलाई छिचोल्न, तिनको कारण पर्गेल्न र निराकरणको उपाय सुझाउन असमर्थ हुन्छ। तसर्थ द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी विश्वदृष्टिकोण प्राप्त गरेको सचेत स्रष्टाले मात्र कला र साहित्यका माध्यमबाट समस्याको पहिचान गर्न, समाजमा विद्यमान अन्तरविरोधलाई ठम्याउन र तिनको वस्तुसम्मत समाधान दिन सक्छ। यसका विपरीत साहित्यलाई जीवन र जगतको व्याख्यामा मात्र सीमित राखी

साहित्यको समाज रूपान्तरणकारी भूमिकालाई उपेक्षा गर्ने वा मानव समाज र जीवनलाई सार्थक बनाउने अनि समृद्धि र उन्नतितर्फ डोच्याउने कला साहित्यको सामर्थ्य र भूमिकालाई अवमूल्यन गर्ने काम यथास्थितिवादीहरूले गर्दै आएका छन्। वस्तुतः साहित्यको समाज रूपान्तरणकारी भूमिकालाई भुत्ते बनाएर सस्तो मनोरञ्जन, आनन्द एवम् विलासी उपभोग्य वस्तुका रूपमा मात्र प्रस्तुत गर्ने धृष्टता यिनीहरूले गर्ने गरेका छन्।

यस्तो सन्दर्भमा प्रत्येक प्रगतिवादीको पहिलो कार्य हो : आफू क्रियाशील रहेको समाजको वर्गबोध गर्नु। वर्गको पहिचान गर्ने चुरो कुरो भनेको आर्थिक आधार नै हो। तसर्थ आर्थिक आधारमा टेकेर नै समाजमा वर्गको पहिचान गर्नु हो भने दोस्रो कार्य : समाजमा विद्यमान वर्गहरू बीचको अन्तरविरोध तीव्र बन्दै गर्दा उत्पन्न भएको वर्गसङ्घर्षमय परिवेशको प्रतिविम्बन गर्नु हो। यसैगरी तेस्रो कार्य समाजमा विद्यमान वर्गीय अन्तरविरोध र वर्गसङ्घर्षका प्रक्रियासँग अभिन्न हुदै सर्वहारा वर्गलाई भावात्मक रूपान्तरणतर्फ उत्प्रेरित गर्नु हो। भावात्मक रूपान्तरणबाट प्राप्त हुने आनन्द वास्तवमा वर्गीय आनन्द हो र मार्क्सवादी अर्थमा सौन्दर्य पनि त्यही हो (चैतन्य, २०६४, पृ: १७)।

आध्यात्मवादीहरूले रहस्यमय चेतनालाई ज्ञानको स्रोत मान्दै आएको परिप्रेक्ष्यमा द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी मार्क्सवादी दर्शनले त्यसको खण्डन गर्दै भौतिक जगतलाई ज्ञानको स्रोतका रूपमा व्याख्या गर्‍यो। यही भौतिक जगतमा सम्पन्न हुने अनेक गतिविधि त्यसमार्फत प्राप्त चेतना नै ज्ञानको समुच्चय हो भन्ने मान्यता प्रगतिवादीहरूमा छ।

उपसंहार

प्रगतिवाद भनेको द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी वा मार्क्सवादी दर्शनको साहित्य र कलासम्बन्धीको दृष्टि हो, तसर्थ साहित्य कलाका क्षेत्रमा प्रगतिवाद

भन्नु नै मार्क्सवाद र मार्क्सवाद भन्नु नै प्रगतिवाद हो । समाजका वर्गको सही पहिचान गरी वर्गका अन्तरविरोध ठम्याउनु र त्यस अन्तरविरोधमा उत्पीडित पक्षलाई उत्साह थप्नु प्रगतिवादी साहित्यको उद्देश्य हो । सामाजिक जीवनमा सौन्दर्य वस्तुको गुणबाट होइन जनता र तिनको जीवनबाट निर्मित हुन्छ सौन्दर्य सम्बन्धी मानिसका विचारहरू सामाजिक जीवनको सम्पूर्ण प्रक्रिया, मानिसको जीवन पद्धतिको प्रकृति एवम् ऐतिहासिक अवस्था, समाजको वर्ग बनोट र राष्ट्रिय परम्परा आदिबाट निर्मित हुने गर्दछन् । यही कारण सबै ठाउँ र सबै समयमा सौन्दर्य सम्बन्धी विचार एउटै पाइदैन । समाजको वर्ग द्वन्द्वको सजीव चित्रण गर्दै उत्पीडित वर्गको पक्ष लिनु, उनीहरूका सङ्घर्षमा सफलताको कामना गर्नु, उनीहरूमा प्रेरणा एवम् उत्साह जगाउनु, उत्पीडित वर्गको विजय सुनिश्चित रहेको सन्देश प्रवाह गराउनु, वर्ग द्वन्द्वका अनुभूतिहरूलाई मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गर्नु आदि प्रगतिवादी साहित्यका मूलभूत विशेषता हुन् । प्रगतिवादी दृष्टिअनुसार साहित्य न यथार्थको व्याख्या मात्र हो न त आनन्दको स्रोत मात्र हो, अर्थात् साहित्य उपदेशको साधन मात्र पनि होइन । जुन बढी उपयोगी हुन्छ त्यही सुन्दर हुन्छ, तसर्थ साहित्यमा उपयोगितालाई सौन्दर्यको मूल तत्व मानिन्छ । प्रगतिवादले कला साहित्यको उपयोगिताका अर्थमा वर्गद्वन्द्वका सिलसिलामा सर्वहाराको पक्षधरता र त्यसमा उत्प्रेरणा र मार्गदर्शनमा त्यसले निर्वाह गरेको भूमिकालाई बुझ्दछ, त्यसैले प्रगतिवादी साहित्य समाजको वर्गीय विषमतालाई उन्मुलन गर्ने उद्देश्यमा केन्द्रित छ । मानवद्वारा मानवमाथि गरिने शोषण विरुद्ध बहुमत शोषित पीडित जनताका पक्षमा लेखिने साहित्य नै वास्तवमा प्रगतिवादी साहित्य हो । समाजको शोषण प्रक्रियालाई प्रश्रय दिने दमनकारी समाजमा केवल आनन्दानुभूति प्रदान गर्ने उद्देश्य राखेर लेखिने साहित्य सौन्दर्यहीन हुन्छ । यस सन्दर्भमा मार्क्सले भन्नुभएको छ : दरिद्रताग्रस्त चिन्तित व्यक्तिलाई

राम्रा भन्दा राम्रा नाटक पनि हेर्ने रूची हुदैन (मार्क्स एङ्गल्स २०६३, पृ : ११८) । मार्क्सवादी सौन्दर्यशास्त्र अनुसार सौन्दर्य चिन्तन उत्सुकता परिपूर्ति वा बुद्धिविलासका निमित्त नभएर मानिसको (पाठकको) सौन्दर्य चेतना उत्तरोत्तर अभिवृद्धि गर्ने र सामाजिक यथार्थको वस्तुगत विश्लेषण गरी पुरातन पक्षलाई विस्थापन र नवीनताको स्थापना गर्ने उद्देश्यले हुनुपर्छ ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

- अधिकारी, रविलाल (२०५६), *प्रगतिवादी नेपाली समालोचना*, पोखरा: लेकाली प्रकाशन ।
- अफानास्येभ, भिक्टर (२०५८), *दर्शनशास्त्रको प्रारम्भिक ज्ञान*, काठमाडौं: एसिया पब्लिकेशन ।
- गिरी, अमर (२०६९), *मार्क्सवादी साहित्य सिद्धान्त* काठमाडौं: भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेशन ।
- चापागाई, निनु (२०६४), *मार्क्सवादी चिन्तनमा सौन्दर्य*, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।
- चैतन्य (२०६५), *समीक्षा र सौन्दर्य*, काठमाडौं: पाठ्यसामग्री पसल ।
- ज्ञवाली, प्रदीप (२०७२), *सांस्कृतिक रूपान्तरण एक विमर्श*, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।
- पौडेल, गोपिन्द्र र ज्ञवाली, विष्णु (सम्पा.२०७८), *मार्क्सवादी सौन्दर्य चिन्तन*, काठमाडौं: नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- प्रश्रित, मोदनाथ (२०६९), *गतिशील, प्रगतिशील र प्रगतिवाद* काठमाडौं: भृकुटी पूर्णाङ्क १५ भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेशन ।
- बराल, ऋषिराज (२०६७), *मार्क्सवाद र उत्तरआधुनिकतावाद* काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

बराल, ऋषिराज (२०६४) *साहित्य र समाज*,
काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

भुसाल, घनश्याम (२०६४) *आजको मार्क्सवाद र
नेपाली क्रान्ति*, काठमाडौं: नेपाल अध्ययन
केन्द्र ।

मास्के, राजेन्द्र (अनु.२०६३), *मार्क्स एङ्गल्स
साहित्यकला*, काठमाडौं: विवेक सिर्जनील
प्रकाशन प्रा.लि. ।

वैद्य, मोहन (२०६७) *मार्क्सवादी दर्शन*, काठमाडौं:
प्रगतिशील अध्ययन केन्द्र ।

वैद्य, मोहन (२०७७) *मार्क्सवादी समालोचना*,
काठमाडौं: शमी साहित्य प्रतिष्ठान ।
